

Reflexions i conclusions a partir de monedes mallorquines modernes de dues col·leccions privades¹

JAUME BOADA SALOM*

En l'*Acta Numismàtica* 40 es publicava un article que recollia els encunys mallorquins custodiats al Museo de la Casa de la Moneda de Madrid.² Tal vegada la fita més interessant d'aquest treball fou la presentació de set nous tipus de moneda mallorquina moderna dels quals ni tan sols es coneixien exemplars, un fet ja de per si prou intrigant i que als estudiosos numismàtics ens fa estar molt atents a les peces que, en el futur, puguin anar sortint al mercat o a les col·leccions.

Una de les utilitats que té la publicació d'un estudi sobre encunys inequívocament oficials (és a dir, que no hi ha cap possibilitat que pertanyessin a un falsari) és que pot confirmar l'autenticitat de monedes que podrien aixecar alguna sospita per un estil singular en el seu disseny. En el fòrum Numiscat hem tengut l'oportunitat de posar en pràctica una d'aquestes verificacions quan un dels seus usuaris mallorquins (que no era precisament l'autor d'aquest article) mostrà els seus dubtes sobre l'autenticitat d'una moneda de la col·lecció *Huntington* (a partir d'ara, codificada amb una lletra H precedint el número de lot). Més concretament, es tractava del lot 687 (H 687), classificat com un escut de Carles III, arxiduc d'Àustria, amb la referència Calicó 3.³

Els dubtes d'aquest usuari es basaven en la imperfecció de les lletres de la llegenda i en l'existència d'una creu l'aspecte peculiar de la qual la fa semblar una

* Investigador numismàtic. Membre de Junta de la SCEN.

1. Ens referirem a les col·leccions *Caballero de Yndias*, subhastada per la casa Aureo de Barcelona l'octubre de 2009, i la *Huntington*, a punt de subhastar-se en el moment de redactar aquest article, juny de 2012, per la casa Jesús Vico de Madrid. Ambdues col·leccions han atret una enorme atenció entre els interessats en la numismàtica atesa la gran qualitat i la raresa de moltes de les seves peces.

2. J. BOADA SALOM, «Els encunys mallorquins del Museo de la Casa de la Moneda». *Acta Numismàtica* núm. 40, p. 165-193.

3. XAVIER CALICÓ, *Numismática española*, Aureo & Calicó. Barcelona, 2008, p. 436. Val a dir que la inclusió d'aquesta peça en el darrer catàleg Calicó de numismàtica espanyola no en garanteix l'autenticitat, ja que en el mateix catàleg, de caràcter eminentment comercial, hi ha alguna peça falsa que es cataloga com autèntica.

aspa; de fet, li recordava el lot 1960 de la col·lecció *Caballero de Yndias* (que també codificarem a partir d'ara amb el trígraf CDY avantposat al número de lot), classificat com a fantasia.

Per tal de fer una comparació en condicions i debatre-la, al fòrum es publicaren les imatges de tres monedes: la H 687 (fig. 3), la CDY 1960 (fig. 4) i, també, la CDY 1961 (fig. 6), inequívocament autèntica i que correspon a la referència CG-Cru 5010. Efectivament, amb les tres imatges juntes és possible fer algunes comparacions:

- La H 687 i la CDY 1960, en comparació amb la CDY 1961 (teòricament del mateix facial i època), resulten força tosques i no mostren una data, que sí que es mostra en la CDY 1961 (1707).
- Les llegendes de l'anvers i del revers de la H 687 són diferents de les de la CDY 1961 però idèntiques a les de la CDY 1960. Tot i això, també és evident que els encunys de la H 687 i la CDY 1960 no són els mateixos.
- L'anvers de la H 687 mostra un escut format per sis barres verticals (creiem que les dues dels costats fan de contorns laterals i no hi ha contorns superior i inferior), superat per una corona formada per una mena de quatre anells units damunt una línia horitzontal lleugerament corbada. L'anvers de la CDY 1960, en canvi, presenta unes armes més convencionals: un escut més allargat amb un contorn dins el qual hi ha sis barres, superat per una corona de quatre puntes en forma de florons.
- El revers de la H 687 mostra un escut en cairó amb dues barres primes en els quadrants superior esquerre i inferior dret, i un castell amb els detalls i l'aigua de sota ben definits. En canvi, al revers de la CDY 1960 hi trobam un escut en cairó amb tres barres gruixades als quadrants superior esquerre i inferior dret, i una figura esquemàtica i difuminada que pretén ser un castell.

Avançada la discussió, l'usuari que havia encetat aquest debat s'adonà d'un fet crucial: l'anvers de la H 687 es corresponia amb l'estampa de l'encuny 17 de l'article de l'AN 40, la qual cosa certificava l'autenticitat de la peça de la col·lecció Huntington. Aquesta important observació ens va fer veure que el revers de la H 687 correspon a l'estampa de l'encuny 10 del mateix article, on l'atribuïrem, erròniament doncs, a Felip IV. Aquest fet es pot constatar comparant els detalls més petits de l'estampa i de l'encuny: l'aspa amb els braços acabats en dues puntes, les agües davall del castell de l'escut en cairó, etc. Per tant, l'encuny 10, fix, s'ha d'atribuir a Carles III, el pretendent, i queda emparellat amb l'encuny 17, mòbil.

Ja que n'hem parlat, què passa amb la CDY 1960, classificada com a fantasia? En primer lloc, cal avançar que l'encuny que la va fabricar no es trobava entre els encunys estudiats i relacionats en l'article de l'AN 40 i, per tant, és un punt menys a favor d'una hipotètica autenticitat. Així, doncs, podríem teoritzar que es tractaria, no d'una «fantasia» (és a dir, d'una moneda inventada), sinó

més aviat d'una «reproducció», tal volta una de les moltes que hem vist córrer pel mercat i que, segons hem sentit dir a alguns numismàtics, feien alguns argenters mallorquins a finals del segle XIX o començaments del XX per satisfer el caprici dels col·leccionistes que volien omplir els buits de la seva col·lecció numismàtica.

La CDY 1960, a més, sembla encara més tosca que la H 687, però fou fabricada amb el mateix encuny que la Calicó 3; per tant, no és exacte, com diu el catàleg de la subhasta de Vico, que la Huntington 687 sigui la Calicó 3, tot i que és cert que aquest és el tipus publicat que més se li assembla. Hi ha un fet, emperò, que hem observat ara i que pot plantejar dubtes (encara que no definitius) fins i tot pel que fa al caràcter de «reproducció» de la CDY 1960: si comparam aquesta, que és la mateixa que la Calicó 3, amb el dibuix de la referència 2 de Carles III, arxiduc d'Àustria (fig. 5), que publica Àlvar Campaner a la seva *Numismàtica Balear*, observam que semblen la mateixa moneda; tot i ser un dibuix, tant les diferències amb la H 687 com la similitud amb la CDY 1960 són força evidents. Vol dir això, doncs, que el 1879 Campaner va publicar una moneda que en realitat era una «reproducció»? Se'ns fa difícil de creure que un home de la seva minuciositat es deixàs embolicar amb una reproducció que devia haver-se fabricat en algun moment molt proper a la publicació de la seva obra, tot i que, al cap i a la fi, es podria haver equivocat com qualsevol altre numismàtic davant una peça tan poc clara.⁴

UNA POSSIBLE NOVA DATA D'UNA MONEDA CONEGUDA

Tornant al debat generat al fòrum Numiscat sobre l'escut de Carles III, algú destacà la proximitat d'estil dels lots 687 i 742 (fig. 9) de la col·lecció *Huntington*, proximitat que ara estenem també a la CDY 1926 (fig. 7). Aquesta similitud ve donada pels mateixos elements que hem descrit anteriorment: a l'anvers, unes armes amb l'escut format per sis barres verticals, les dues laterals actuant de contorn però sense contorns superior i inferior, i corona formada per la unió de quatre anells; al revers, un escut en cairó, amb dues barres primes en els quadrants superior esquerre i inferior dret, i un castell amb els detalls i l'aigua de sota ben

4. Cal fer una puntualització amb referència a les armes representades a la Campaner 2 (fig. 5): pel que fa a les armes catalanes, al dibuix publicat a la *Numismàtica Balear* original s'hi veuen sis línies dobles molt primes que, entenem, pretenen ser sis barres, tal com es troba encunyada la CDY 1960 (fig. 4), encara que a la reedició de 1979 s'aprecien com a línies simples i semblen dibuixar només tres barres, que no creiem que fos la intenció del dibuixant. El mateix es pot aplicar al Campaner 6 (fig. 11) respecte de la CDY 1994 (fig. 10). En ambdós dibuixos, també s'hi aprecia l'error de mostrar les barres de les armes de Palma en cairó com si fossin dues barres en lloc de les tres que mostren les monedes (vegeu les fig. 5 i 11, extretes d'una "Numismàtica Balear" original).

definites en els quadrants superior dret i inferior esquerre. L'autenticitat de totes elles està garantida pels encunys 10 i 17 (de què hem parlat anteriorment, fig. 1) i també per l'encuny 12 (el del mig escut de 1703, fig. 8) de l'article de l'AN 40.

Es tracta de tres peces de tres regnats diferents: la CDY 1926 és un mig escut de Carles II, datat el 1695 (CG-Cru. 4911); la H 687 és l'escut sense data de Carles III, arxiduc d'Àustria, de què hem parlat abans (encunyat, doncs, entre 1705 i 1714), i la H 742 és un mig escut atribuït a Felip IV (V) datat el 1703 (CG-Cru. 4980). Gairebé es podria dir que l'encuny del revers de les dues peces de mig escut fóra el mateix, ja que les diferències són mínimes. El fet que els encunys de tres monedes de tres regnats diferents presentin una proximitat estilística tan evident no va més enllà de la mera curiositat d'haver estat oberts per la mateixa persona, fet força probable en uns encunys fabricats en un lapse de, com a màxim, dinou anys.

Però més enllà d'aquestes característiques, hem observat un detall en una d'elles que pot representar un petit revulsiu en la numismàtica mallorquina moderna. Es tracta de la forma estranya que té el 3 de la data 1703: es dona per fet que és un tres, ja que és un tipus atribuït a Felip IV (V), però la realitat és que sembla més un 8; l'encuny 12 de l'AN-40, a més, el mostra d'aquesta manera. Es podria argumentar que es tracta, tal vegada, d'un trencament accidental de l'encuny, circumstància no gaire extraordinària en casos de monedes de gran tiratge en què els encunys han hagut de suportar un ús molt intensiu, però a continuació ens plantejam la pregunta següent: quines possibilitats hi ha que es trenqui l'encuny (i justament en la quarta xifra de la data, fins gairebé formar un número diferent) d'una moneda d'or de la qual no se'n degueren fer grans quantitats i, sobretot, que s'havia de colpejar amb poca força atesa la mida tan reduïda de la peça resultant? És cert que alguns estudis han detectat encunyacions d'or que es degueren fer en grans quantitats per fer pagaments exteriors importants, però també ho és que, quan això es feia, les encunyacions havien de ser d'un valor més elevat, ja que és impensable que es fessin utilitzant monedes tan petites. Per tant, si posam en dubte la teoria d'un trencament accidental de l'encuny, només ens queda una altra teoria: que l'encuny amb què inicialment es fabricaven monedes amb la data 1703 sota Felip IV (V) hagués estat corregit i adaptat per fabricar-ne sota Carles III, arxiduc d'Àustria, el 1708, cosa que afegiria una nova moneda a la sèrie del pretendent. Calia, per tant, buscar tantes imatges de la CG-Cru. 4980 (H 742) com fos possible per fer comparacions.

Els catàlegs de Calicó (ref. 125, p. 465) i el general de Miquel Crusafont (CG-Cru. 4980) mostren exactament la mateixa peça de Felip IV (V), l'estil de la qual es correspon amb l'encuny 12 de l'AN-40. Tot i la dificultat de veure la imatge amb claredat, sembla que la xifra final de la data és un número 3 i no el possible 8 de què hem parlat. Això acreditaria, doncs, l'existència de monedes de mig

escut genuïnes amb la data clara de 1703 i altres amb la data de 1708, amb el 8 presentant una forma peculiar, com la H 742.

Evidentment, era imprescindible prendre també els dibuixos de Campaner (ref. 6 de Felip IV, fig. 11) i la fotografia del lot 1994 de la col·lecció *Caballero de Yndias* (fig. 10) per poder anar més enllà en les comparacions. La sorpresa, emperò, ha estat doble: per una banda, aquestes dues peces presenten uns estils molt similars entre elles però totalment diferents de les genuïnes; per l'altra, l'estil sí que presenta moltes similituds amb les peces d'un escut considerades ara reproduccions i que hem descrit anteriorment (CDY 1960 i Campaner 2 Carles III d'Àustria): a l'anvers, unes armes més convencionals formades per un escut més allargat amb un contorn dins el qual hi ha sis barres, superat per una corona de puntes en forma de florons (a la CDY 1994 són cinc puntes i al Campaner 6 són set); al revers, un escut en cairó amb tres barres gruixades als quadrants superior esquerre i inferior dret, i una figura més aviat difuminada i amb poc detall que pretén ser un castell. En aquests exemplars sí que s'hi veu l'any 1703 clarament marcat.

Per tant, la conclusió a què hem arribat en vista d'aquestes imatges (CDY 1994 i Campaner 6 Felip IV) és que s'haurien de considerar tan reproduccions com ho són la CDY 1960, la Calicó 3 i la Campaner 2 de Carles III d'Àustria. El fet que Campaner, ja a la seva època, les consideràs com a genuïnes ens pot fer reflexionar, però hi ha dos factors que, a més de l'absència dels encunyats que en certifiquin l'autenticitat, poden inclinar la balança a favor de la teoria de la condició de reproducció: un, que, com hem dit abans, la notícia de reproduccions fetes per argenters per encàrrec de numismàtics és antiga a Mallorca, tot i que, evidentment, no s'ha pogut documentar adequadament (resulta lògic pensar que els antics numismàtics es guardassin prou de dir que algunes peces de les seves col·leccions eren reproduccions); l'altre, la presència de sis barres en les armes d'Aragó: ja hem interpretat abans que, a les peces genuïnes, la presència de les dues laterals pretenen marcar els contorns laterals de l'escut, mentre que a les presumptament reproduïdes, les sis barres es dibuixen a més del contorn de l'escut, que és clarament visible. Per tant, unes armes d'Aragó amb sis barres clares són més pròpies d'una mala interpretació de l'original de qui fa una reproducció que no d'un mestre de seca, que teòricament hauria de fer gravar les armes oficials a les monedes.

CONCLUSIONS

El fet que un debat entre numismàtics al fòrum Numiscat acabi en un estudi comparatiu entre diverses monedes i la revelació de, com a mínim, dos tipus nous, hauria de resultar engrescador per als seus administradors i motiu de satisfacció per a tots els participants, i constitueix una prova de la importància de

les noves tecnologies en la investigació numismàtica, que també propicia un sa-
níssim debat entre numismàtics.

Les conclusions a què hem arribat en aquest cas han estat nombroses i, per a
un millor comprensió, convé separar-les en dos apartats: les que afecten les mo-
nedes d'un escut i les de mig escut, entre Carles II i Felip V.

Monedes d'un escut:

1. La moneda H 687 és inequívocament autèntica per haver estat fabricada
amb els encunys 17 (anvers) i 10 (revers) descrits en l'article de l'AN 40.

2. Continuant amb la mateixa moneda, malgrat que hom sembli considerar-
la recollida en el catàleg Calicó de 2008 i en la Numismàtica Balear de Campa-
ner, la veritat és que presenta un estil tan allunyat que es pot considerar com una
peça diferent i, per tant, inèdita.

3. Atesos el seu estil i l'absència d'encuny, la peça CDY 1960, reproduïda en
el catàleg Calicó, presenta força dubtes quant a l'autenticitat: ja fou considerada
una fantasia en aquella subhasta, tot i que, comparant-la amb una peça genuïna
verificada, podem considerar-la una reproducció de la H 687, malgrat que una fi-
gura solvent com Àlvar Campaner la consideràs com autèntica en la seva Nu-
mismàtica Balear el 1879.

Monedes de mig escut:

1. L'encuny 12 de l'AN 40 (fig. 8) certifica l'autenticitat de les monedes ca-
talogades amb les referències CG-Crus. 4911 i 4980. Tot i això, cal vigilar l'e-
xistència de no poques falsificacions que, a diferència de les reproduccions (que
poden estar subjectes a una certa interpretació), pretenen imitar fidelment la mo-
neda original, però fent servir normalment un metall diferent (plata) o una menor
quantitat d'or.⁵

2. La peça CDY 1994 (mig escut datat el 1703, fig. 10) adquireix el caràcter
de dubtosa per diversos motius: la distància que guarda amb el disseny i l'estil
de les autèntiques amb la mateixa data, la similitud d'estil amb la CDY 1960
(considerada, com hem dit, primer fantasia i ara reproducció) i la presència d'u-
nes armes aragoneses de sis barres, un fet que s'aparta força del rigor dels gra-
vadors de la seca a l'hora de fabricar els encunys⁶ i s'avé més amb un intent de
reproduir (o, més aviat, interpretar) la peça original autèntica.

5. No hem parlat d'aquestes falsificacions anteriorment en aquest article. Tot i que són uns exemplars que
cal vigilar, normalment la seva comparació amb la peça original és suficient per a detectar que no són autènti-
ques, atès el relleu més llis, un estil més tosc, un pes inferior o l'encunyació en un altre metall. Moltes, pro-
bablement, es feren a partir de motlles fets amb exemplars autèntics, però poca cosa més se'n pot afirmar.
BOADA SALOM, J., «El fals mig ral d'or mallorquí». *Col·lecciomania*, II època núm. 8 (març 2003), p. 20.

6. És cert que hi ha alguns exemples de la numismàtica mallorquina en què el nombre de barres de les
armes aragoneses és diferent de quatre, però són excepcions molt puntuals que més aviat solen tenir a veure
amb la manca d'espai per a representar les quatre barres.

3. L'existència d'un encuny amb data de 1703, inicialment fabricat per encunyar monedes sota Felip IV (V), al qual se li va modificar la data per la de 1708 per tal d'encunyar-ne a nom de Carles III, arxiduc d'Àustria, representa la introducció d'una nova peça en la numismàtica mallorquina moderna. Pels motius abans explicats, consideram improbable que la modificació de l'encuny fos accidental per un ús intens.

Durant anys, algunes peces mallorquines d'or modernes han estat objecte de nombrosos dubtes atès el seu estil, sovint irregular i tosc, lluny de l'excel·lència de les encunyacions medievals. Això ha conduït alguns especialistes (començant pel mateix Campaner) a considerar autèntiques algunes peces que ara sabem que podrien no ser-ho, però, com tantes altres notícies en la numismàtica, l'atribució d'aquest caràcter de reproducció de les monedes d'un i mig escut de les figures 4 i 10 s'ha de considerar (almenys de moment) més com una hipòtesi que com una veritat irrefutable. Només les troballes d'elements de l'època (com ara monedes en certs entorns, o els encunys) poden resoldre alguns d'aquests dubtes. Per aquests motius, els numismàtics hem de romandre amb els ulls ben oberts i a la recerca de qualsevol notícia que pugui variar aquestes atribucions.

Imatges dels encunys i de les monedes tractats en aquest article

(la mida de les imatges ha estat duplicada respecte de la natural per millorar l'apreciació dels detalls).

Fig. 1. Encunys 17 i 10 (AN 40) per a un escut de Carles III, arxiduc d'Àustria.

Fig. 2. Estampes dels encunys 17 i 10 (AN 40) per a un escut de Carles III, arxiduc d'Àustria.

Fig. 3. Lot 687 de la col·lecció *Huntington*. Un escut de Carles III, arxiduc d'Àustria. En ser inèdita, la descrivim a continuació:

- a/ Armes catalanes coronades i ornades. Llegenda + CAROLVS III RARA
- r/ Armes de Palma en caíró. Llegenda + MAIORICARVM CATOL

Fig. 4. Lot 1960 de la col·lecció *Caballero de Yndias* (Campaner 2 i Calicó 3). Un escut de Carles III, arxiduc d'Àustria (reproducció).

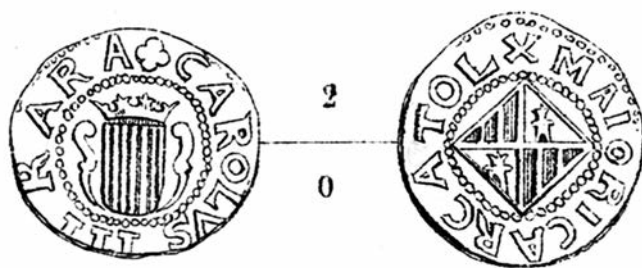

Fig. 5. Dibuix de la peça d'un escut de Carles III, arxiduc d'Àustria, a *Numismática Balear*, d'Àlvar Campaner (ref. 2).

Fig. 6. Lot 1961 de la col·lecció *Caballero de Yndias* (CG-Crusafont 5010). Un escut de Carles III, arxiduc d'Àustria.

Fig. 7. Lot 1926 de la col·lecció *Caballero de Yndias* (CG-Crusafont 4911). Mig escut de Carles II (1695).

Fig. 8. Encuny (esquerra) i estampa (dreta) 12 (AN 40) de l'anvers del mig escut atribuït a Felip IV (V), amb data 1703 modificada a 1708.

Fig. 9. Lot 742 de la col·lecció *Huntington*. Mig escut atribuït a Felip IV (V), amb data 1703 (CG-Crus. 4980) modificada a 1708.

Fig. 10. Lot 1994 de la col·lecció *Caballero de Yndias*. Mig escut de Felip IV (1703, possible reproducció).

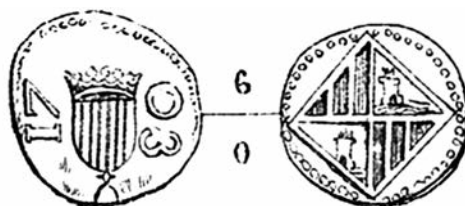

Fig. 11. Dibuix de la peça de mig escut de Felip IV (1703) a *Numismática Balear*, d'Àlvar Campaner (ref. 6).